

ХАБАР

Хакас Республиканың газетазы

Известия

www.khakaschiry.ru

● 18 январь – күрген, среда 2017 чыл, 5 (21120) № ●

16+

Нейрохирург Евгений КИМ наа приборларнаң таныстырча

ВИКТОР ЗИМИН: «АМДЫ ПІС СИДІК ТЕЕ ОПЕРАЦИЯЛАРНЫ ИТ ТУРАРБЫС»

ХАКАСИЯ 2016 ЧЫЛ УЛУҒ ПҮДІРІГЛЕРГЕ ПАЙ ЧЫЛ ПОЛҒАН ТІЗЕ, САБА ПОЛБАС, НЕКЕ. ИРТКЕН ЧЫЛДА НАА МУЗЕЙ-КУЛЬТУРА КІНІ ПАЙРАМНИ АЗЫЛҒАН, ШКОЛАЛАР ПАЗА ОЛҒАН САДТАРЫ КӨП ПҮДІРІЛГЕННЕР ПАЗА ДАА ПАСХАЗЫ. ПОЛҒАН НА КІЧІГ АЛАЙ БА УЛУҒ ПҮДІРІГНИ ХАКАСИЯ ПАЗЫ ВИКТОР ЗИМИН ТӨРЕМІЛ ПОЗЫНЫҢ ХАЙИИНДА ТУТХАН. АҒБАНДАҒЫ Г.Я.РЕМИШЕВСКАЯНЫҢ АДЫНАҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ИМНЕГ ТУРАЗЫНЫҢ ХИРУРГИЯ КОРПУЗЫ ІДӨК ИРТКЕН ЧЫЛДА ПАЙРАМНИ АЗЫЛ-

ҒАН. 20 МУҢ АЗЫРА КВАДРАТ МЕТРДЕ АМДЫ ИМНЕГ ОБОРУДОВАНИЕЗІН ТУРҒЫЗАР ПАЗА ИРГ КОРПУСТАҢ НАА КОРПУССАР КӨЗЕР ТОҒЫСТАР ПАРЧА. ПУ НЕДЕЛЯДА ХАКАСИЯНЫҢ ПАЗЫ ВИКТОР ЗИМИН ТОҒЫС ХАЙДИ ПАРЧАТХАНЫН СЫНЫХТААН.

ИМЧІ-НЕЙРОХИРУРГ ЕВГЕНИЙ КИМ ХАКАСИЯДА ИРТКЕН ЧЫЛДАҢ ТОҒЫНЧА. ОЛ, НАА КОРПУСТА ТОҒЫНФАЛАХ ТАА ПОЛЗА, НАА ОБОРУДОВАНИЕҢ АМОХ ТАНЫСЧА.

→ 3 стр.

Тынағ

4 стр.

ХЫНЫҒ ХЫСХЫ КҮННЕРІ

Олғаннар, тағычаһсар сыгып, кем иң ырах чылыбызар тіп марыгласчалар. Хынығ ойнирға, хақан синнең хада арғыстарың.

Кічіг ааллар

6 стр.

ХАРОЙДА – НАА КЛУБ

Харой аалда Наа чыл алнында улуг пайрам полды – наа клуб ізиин асты.

ХАКАСИЯДА – «АЛЬТЕРЭГО» ДУЭТ

Хакас филармониясында 22 январьда 16.00 часта «АльтерЭго» дуэттің концерті иртер. Пу өмезер пістің чир-суғчыбыс Анастасия Субракова (скрипка) паза Илья Леханов (фортепиано) кірчелер.

Чиит чайаачылар Швейцарияда үгречелер. Анастасия пілістерін Лозаннадағы пөзік музыка школазында алытча, Илья, тізең, Цюрихте. Пастағызын на сценаа Анастасиянаң Илья Швейцарияда «SionFestival» музыка фестивалында сыхханнар. Оларның чайаачызы көрүчүлерні хайхатхан. Ноябрьда Италияда ирткен марыда дуэтке өнетін сыйыч читірілген. Олар В.Моцарттың, Р.Штраустың паза Ф.Мендельсонның чайаачы тоғыстарын толдырларлар.

Хакасияның культура министерствозы

ПРИСКОВАЙ – ТЫНАҒ ОРНЫ

Хакасияда постарының махачы хылыин сынирға сағынчатханнарға тынанып алар орыннар пар. Андағ тынағның пірсі фрирайд – сноубордтыг алай тағ саназынаң пір дее тимнелбеен орыннаң индіре чылары.

Махачы хылыхтыглар піссер, Россияның аймах пулуңнарынаң на нимес, хырыг озаринаң даа килчелер. Андағларға Присковай аал хырында уғаа килістіре орын табылды. Аннаңар пу аал туризмні тилідеріне уғаа чарас орынға айлан парғадағ тіп санагчалар туроператорлар.

Пу аал фрирайдты тилітчеткен Россиядағы иң чыхсы 10 орынның санына кіріл парған.

Сергей ПАЩЕНКО

Газетая пазыныс-2017

Аарлыг хыгырыгчылар, чалгыс хакас газетазына пазынарға ундубаңар! 2017 чылның I чарым чылына республиканың «Хабар» газетазына пазыныс парча.

	РЕДАКЦИЯДА	АҒБАН ІСТІНДЕ	ПОЧТАДА
5 айға	140 сал.	185 сал.	422 сал. 75 ахча
3 айға	84 сал.	111 сал.	253 сал. 65 ахча
1 айға	28 сал.	37 сал.	84 сал. 55 ахча

Илбек Ада чаа ветераннарына 5 айға почтача пазыныс 326 сал. 50 ахча турча.

КҮН ТАҢМАЗЫ

ИМЧҮ ПОЛАРҒА САҒЫНЧАТХАН ЧИИТТЕРНИҢ ХАЙИИНА

Сибирьдегі федеральной округтагы пөзік имнег үгредии учреждениялерінде көстегліг оңдайча үгренерге сағынчатхан чииттердең пікіртер алылар.

ХАКАСИЯДА

Иди тикке үгренер орыннар «Имнег кирее» паза «Педиатрия» специальностьтарга пирилче. Чииттер Томсктагы, Хызылчардагы, Иркутсктагы, Новосибирсктегі, Кемеровтагы вузтарзар үгренерге ызыларлар. Ідөк имчее Ағбандагы ХГУ-

да үгренерге чарир.

Пікіртер 20 январьдаң 20 февральга теере Хакасияның хазых хайраллаң министрствозында алылар. Адресі: Ағбан г., Крыловтың ор., 72, 310 (307) каб., тел.: 8(3902)295-052, 295-071.

МЫЛТЫХ ҮЛҮКҮНИ ХОРҒЫС ЧОХ ИРТИРЕРГЕ

Хакасия пазы Виктор Зиминнің хахиинча сағыбаан саайларча комиссияның чыыли ирткен. Аның тогызын Хакасия пазының орынчызы Владимир Крафт апарған.

Чыылыгда Наа чыл паза Көлееде үлүкүннөри тузында апарылган тогыс салтарлары үзүрлген, ідөк специалисттер 18-19 январьда Мылтых үлүкүннөри тимненіс хайди парчатханнаңар искіргенер. Республикада суға кірер паза суғ алар 17 орын азылар, анда арачылаңчылар, имчелер, өрт үзирчеңнер паза

полиция дежурство апарарлар. Хакасияның үлгүлері чуртаңчыларзар паза аалчыларзар суғда паза пуста сизіктіг поларға айланчалар. Суғзар өнетін тимнелген тилтілерге ле кірерге чарир. Ачыг суғ ізерге, транспортнаң пуссар сығарға чарадылбинча.

САБЛЫҒ УЧЕНАЙ КАТАНОВТЫҢ РОДЫН ІСТЕСЧЕ

ХГУ-ның тархын паза право институтының магистранты, философия наукаларының кандидады Алексей Нилюгов саблыг хакас ученай-тюрколог Николай Федорович Катановтың родын істесче.

«Николай Катановтың родын танығларына мин, Хакасияның саблыг кизілерінің родтарынаңар істезіліг тогыстар апарчатханда, орта полғам. Анда аның туған-чатынары Семён (Турак) Алексеевич Катановха читіре чоохтапчалар.

Ол 1813 чылда төреен осхас. Кизілер чоохтарын архив пікіртерінең тиңестірчөм. Хакас ученайның 155 чазына істезігні тоос саларға пөгінчөм», – таныхтапча автор. Николай Катановтың 155 чазы пүүл майда пайрамналар.

ПІРГЕ ХАЗНА СЫНЫХТААНА ТИМНЕНИС

Школаны ирткен чылларда тоосханнар пүүл пірге хазна сыныхтаан (ЕГЭ) тударға сағынчатсалар, оларға үгредігде искіріглер системазынаң тудаланчаң Хакасиядагы кінзер 1 февральга теере айланарға кирек.

Ол орныхча пу адресче: Ағбан г., Щорстың ор., 30 А. Школаны пүүл тоосчатхан үгренчелер, тізең, ЕГЭ тудардаңар сурыныс пічин школарында пас саларға киректер. Хай-

ди искірче Хакасияның үгредіг паза наука министрствозы, 2016-2017 үгредіг чылында Хакасияда ЕГЭ-ны 2500 артинаң үгренчелі тудар.

ПСИХОЛОГТАРЗАР УДАА АЙЛАНЧАЛАР

Ирткен чылда Хакасияның киртініс телефонынзар 15 муң азыра кизі сығдыратхан. 2015 чылның хырында, 2016 чылда психологсар пис чүс кизее көп айлантыр.

Тогыс муңа чағын палалар паза саарбахтар сығдыратханнар. Олғаннар тиң частығлар аразындагы теелістердеңер сурығлар пиргенер. Психологсар оонінде ипчелер (55%) айланган. Олар сөбіре, ирепчел аразындагы сурығларны пөгерге польис пирерге сурынганнар. 830 кизі

хазыхха хайыг салған полза, 706 кизі тогыстагы сурығларга теелген. Посха хол салыныбызарға сағынчатхан 32 кизіні ал халғаннар.

«Пірге социальной телефон» службаның электроннай почтазынзар пікіртерні пу адресче ызарға: dtd@mintrud.rh.ru.

ВЫСОЦКИЙНИҢ ЫРЛАРЫНЫҢ ФЕСТИВАЛЫ

Ағбанда «Чиңіс» культура кинінде 3 февральда Владимир Высоцкийнің ырларының фестивалы иртер.

Концерт программасында Ағбанның паза Хызылчарның музыканттары аралазар. Фестивальда Высоцкийнің чайаачызынча висторина иртірлер.

Аның оон пөгіні – саблыг ырчының чайаачызын чонға читіреті. Вла-

димир Высоцкийге хазнабыстың чоны хынған, аның сарыннарын пілчелер, амға теере толдырчалар.

Фестиваль «Чиңіс» культура кинінің улуғ залында 19.00 часта пасталар.

Тимнееннер Хакасияның хазых хайраллаң министрствозы, Хакасияның ГО, ЧС паза ПБ управлениезі, ХГУ-ның хабарлар пөлии, Хакасияның үгредіг паза наука министрствозы, Хакасияның социальной польызыг министрствозы, Хакасияның культура министрствозы

РОССИЯДА

ОРТЫМАХ ПЕНСИЯ СИНІ КӨДІРІЛ ПАРАР

МОСКВА. Россияда страховой пенсияның ортымах сині 5,8% өс парар, анда оңдайнаң ортымах пенсия 13,7 муң салковайга тиңнелер. Ам ол 13,2 муң салковайга тиңнелче, ортымах төлег 500-че салковайга өс парар.

Пүүл Россияда пенсия сығар тусты көдірердеңер чарадыг алылбас. Аннаңар істеніс паза социальной арачыланис министрі Максим Топилин искірген. Аның чооғынаң, пүүл хазна служащайларына ла пенсия сығар тус көдірелер. Пу чылның 1 январьнаң чыл сай хазна служащайларына пенсия сығар тус чарым чылга көдіріл турар. Иди иреннер пенсия 65 частыгда сыхчадарлар, ипчелер – 63 частыгда.

Че істеніс министрствозында пенсия сығар тусты прайзына көдірер сурыг үзүрлече осхас. Аннаңар ідөк Максим Топилин искірген. Амды министрство экономика стратегиязын тимнир үзүрлече араласча, анда ідөк пенсия сығар тусты көдірелі көрілче.

Российская газета

ПАСТЫХТАР ДАА ҮЗҮРЛИРГЕ КӨНІКЧЕЛЕР

ОМСК ОБЛАЗЫ. Региондагы правительствоның министрлер орынчылары тогыста пирилген машиналар чох халғаннар.

Анда оңдайнаң Омск облазының үлгүлері пос хонии киректеріне хордылчатхан ахчаны хызырчалар. Пу тогыс областта губернатор Виктор Назаровтың чарадии хоостыра парча. Устаныстарның пастыхтарын ідөк тогыста пирилген машиналар чох артыс салғаннар.

Губернаторның паза правительство аппаратадының устаңчызы Юрий Карючин таныхтаан: «Алызығлар иң пурун губернаторның аппаратадына, правительствана паза министрстволарга теелче. Амды ахчанаң сидік, аны үзүрлирге кирек, аннаңар поэзыбастаң пастапчабыс».

Тайга. инфо

ЧОНҒА ТОҒЫС ТАБЫЛЧА

ТВЕРЬ ОБЛАЗЫ. Областыагы предприятиялер тогысха 8 муң азыра кизі алып аларға тимделер. Оларның санында 3,5 муң инженер-техник специальностьтарча паза служащайлар, ідөк 4,6 муңча тогысчы профессияларча кизілер киректелче. Иң көп тогысчы кирек производства (2,8 муң), имнег кирее, спорт, социальной хабазығларда (1,2 муң) паза пасха даа орыннарда тогыс орыннары пар.

Тверь облазында пүүл январьда 6,9 муң кизі тогыс чох тіп санға турған. Пылтыр чонға тогыс тапчаң кіннер хоостыра 25,9 муң кизі тогыс тапхан. Пос киреең 317 кизі азып алған. 1,8 муң кизі пасха профессия үгреніп алған.

Тверь облазы правительствозының официальной порталы

НАА ЧЫЛ СЫБЫЧАН ШОКОЛАДХА ОРНАСЧАЛАР

КЕМЕРОВ ОБЛАЗЫ. Областыа «Сыбычх хурағанға» акция иртче. Анда регионның чуртаңчылары наа чыл сыбыларын аңнарға пирчелер.

Амды акция Промышленновской аймахта иртче. Сыбы ағылган чуртаңчыларға акцияның төстөгчелері шоколад пирчелер.

Чыылган сыбылар аңычхатарға чиске пирилер. «Анда аңнарға киректелчөкөн көп тузалыг нимелер: каротин, марганец, аскорбин кислотазы», – таныхтапча Кемеров облазы администрациязының хабарлар пөлии.

Мындаг акция Кузбасста 2011 чылдаң сығара иртче. Нинче-де чыл мының алнында мындаг акция Томскта ирткен. Чуртаңчылар ағылган сыбылар аал хонии фермерлеріне туза полған.

Тайга.инфо

АЛЫЗЫҒЛАРНАҢ ЧАРАСЧАЛАР

ТУРЦИЯ. Конституция реформазынаңар законопроекті Турцияның парламенті пастагы хыгырыгда алыбысхан. Алызығлар хоостыра, хазна президент устир оңдайлыг пол парар.

Законопроектің 18 статьязын 9 январьдаң сығара үзүргеннер, депутаттар, талазып, тудысчаннар даа. Республика 1923 чылда төстелгеннең сығара парламент устаңаң система полған, амды президент устир системаны оон законзар кирер алызығлар проекті ам устапчатхан Сын паза тилис партиязы парламентсер кирген. Алызығларнаң президенттің полномочиялары алыдылча. Түзедіглер алыл парза, 330 депутат аның үчүн үнін пирзе, парламент оларны референдумға сығарар.

Новости РИА

ПРЕЗИДЕНТ ХАТЫҒ КҮРЕЗИГЕ ТИМДЕ

ФИЛИППИНЫ. Хазна президенті Родриго Дутерте чааңчылар күзінең тудаланарға тимде, сынап наркотиктер садылчатханынаң тогыр күрезіг түзімніг полбаза.

Президентке табылар алнында, ол наркотиктердең тогыр күрезіг апарарбын тіп молчаан. Чон ағаа киртінген. Че піди хазыр хылынарын пирдеезі сағыбаан – наркотиктернең айғасчатхан 6 муң артинаң кизі тасхар, орамаларда чох иділген. Дутерте тохтирға сағынминча. Хазнада кирек алыспаза, президент хатыг режим кирібізерге тимде. Пу чарадығы чуртасха кирерге ағаа пирдеезі харыг полбас тіп чарлаан Дутерте.

Newsru.com

ТИЛЕКЕЙДЕ

Олган садында

ХАКАС ОЙЫННАРЫН ОЙНАПЧАБЫС

Агбанда хакас палаларын олган садтарынаоох пос тіліне паза чон кибірлеріне үгредіп пастапчалар. Мына сомда «Светлячок» олган садында үр ниместе ирткен «Пала тілі» республика мариинның кічі араласчылары.

Асхыс аалдаң хабарлар

МИНИҢ ХООСХАЛАРЫМ

Миниң ибде ікі хоосха чуртапча. Пір-сінің ады – Пушок, аның палазының – Мурка. Мин угаа хынчам хоосхаңахта-рыма, оларнаң хада мағаа эрстіг нимес. Оларның хылыхтары пасхалалча. Пірсі миннең хада ойнирға хынча, Мурка, ті-зең, чатча паза харахтарынаң китепче. Ікөлөң күскелерні тутчалар. Пушок күс-кені сүрісче, а Мурка тутча, анаң алыс-тыра аңнапчалар. Оларнаң хада угаа хыныг. Мин хоосхаларыма тың хынчам, школада ползам, оларға сағын парчам.

Элла УЛТУРГАШЕВА,
5 «Г» класстың үгрөнчизи

КЕВИН

Пістің ибде хоосха пар. Аның ады – Кевин. Піс аны ууцамнаң хада Агбаннаң ал килгебіс. Ол угаа кічичегес олган,

ибзер ағылып, піс аны сүтнең азыраа-быс. Кевин адап салгабыс.

Пу тың хыйға хоосха. Хысха түктіг, ах-хара оңніг паза азағастарында ах «бдігестер» кис салган осхас. Хара харағастары хыйға көрчелер. Ам ол өс парган, күскелепче.

Мин хоосхацаама хынчам.

ТӨРЕЕН ААЛЫМ

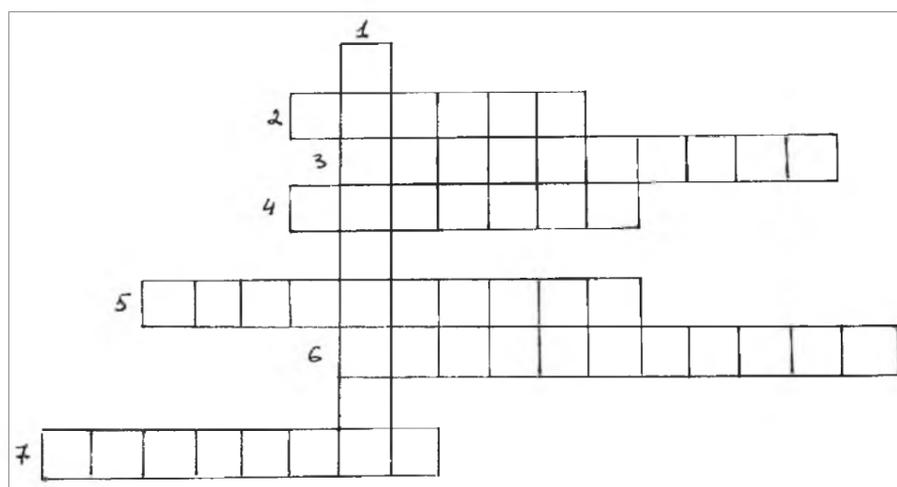
Миниң төреен аалым Асхыс полча. Аал чыл сай оңненче. Көп хадыллыг туралар пүтче. Аалда саблыг күресчи олган Сергей Карамчаковтың адынаң улуғ стадион, НФКатановтың адынаң музей паза даа пасха сіліг орыннар пар. Школа хыринда «Чиңіс» парк орныхча. Аал хыринча Асхыс суғ ахча, суғ кизіре сіліг олтырыхсар тахта пар. Аны «Маргаританың тахтазы» адапчалар.

Мин төреен аалыма тың хынчам.

Костя ЧАНКОВ,
5 «Г» класстың үгрөнчизи

Таптыргас

ПОЭТ-ПИСАТЕЛЬЛЕР

Көні: 1. Саблыг хакас писатель.
Тоғыра: 2. Писатель Илья Прокпьевичтің фамилиязы. 3. Писатель Иван Костяковтың отчествозы. 4. «Хара хус» повестытің авторы. 5. Поэт Сиб-

дей Томның фамилиязы. 6. «Ікі кинек» кибелісті кем пасхан? 7. Саблыг хакас ипчі-драматург.

Тимнеен
Алевтина ТОПОЕВА

Полтахтағы олганнар пасчалар

ПИЧЕК

Миниң ибде хоосха пар. Аның ады – Пичек. Ол иб аразында көгліг хайынча. Кирек полза, узупча, тура істіңче чүгүр чөрче. Азыранарға итсе, чиис сурапча. Маң полза, па-зох узупча.

Тасхар адай чуртапча. Ол пасха кизілердең тураны хадарча. Адай ойнирға тың хынча. Ол – чоон. Агаа ікі час полар. Аның түктөрі хара паза чылтырапчалар. Ағас сала-азын ызырын салып сілікче, анаң аар-пеер чүгүр чөрче.

Аня МАМЫШЕВА

АС-ТАМАХТАҢАР

Хакас тілі урогы полча. Угретчи піске пос көңнінең сочинение пазар-ға чоохтаан. Мин ас-тамахтаңар пазарға сағыныбысхам. Пилчем, иттең, сүттең тимнелген, үүчікте өскен ас-тамах полча. Паза ырахтын ағыл-ған ас-тамах садылча. Иттең иділ-ген чиистер садыг туразында пар полча. Мал идінең татхынныг үгре пызырылча паза тадылыг котлет-тер тимнелче. Хой идің сістепчелер, сосха идің яблахнаң хаарчалар.

Сүттеңер. Часхы паза күскү сүт полча. Айран хойыг паза хуйаң. Оріңмені сүттең алчалар паза анда ачаан сүт пол килче. Оріңмені тың үр пулғастырза, аннаң ах хайах үзілче.

Уүчікте ниме пар полча? Яблах, капуста, үгүрсү паза морковь өсче. Садта яблоко, груша, ранетка пар. Лимон, мандарин, апельсин паза пасха даа фрукттарны садыга ырахтын ағылчалар.

Мин оларны прайзын чіпчем.

Аймир ЧЕБОДАЕВ

МАЛ-ХУС

Пістің ибде инек, сосха, хой паза ат пар. Инектер чазыда оттап чөр-челер. Иирде, ибзер килзелер, сүт саалча. Сүт пызоларға паза піске читче. Хойларны, чазаа сүрчетсе, санапчабыс. Хойларны ибде сула-наң азырапчабыс. Аттарны чазызар сүрчөбіс. Постары пойли чөрчелер. Ибде турчатсалар, піс оларны азы-рапчабыс. Соорға көліп, чазызар отха парчабыс, чалаң атха мүнп алып, хойларны арыгда хадарча-быс. Мин аттыг чалаң чөрчем.

Мының алныңда хакастар ха-наалыг көп чөрчөнөр паза туза-ланчаңнар. Хаңаалар төрт тегілек-тіг полган. Аның үстүнде харчах салылчаң. Кізі позы ат үстүне оды-рып алчаң. Мин мындаг ат тирігле-рін пілчем: ойыс пағ, оғлаба, сидол-ка, түгее, поза пағ, ізеңе. Атты пістің чон тың аарлачаң. Мин пістің атха тың хынчам.

Владик КАРАМЧАКОВ

ШКОЛА ЧУРТАЗЫ

Мин Истегі ортымах школада үгрөн-чем. Ол ікі хадыллыг, Октябрьскай орамада орныхча. Мында аймах-пас-ха үгрөнчелер үгрөнчелер. Кабинеттер толдыра. Пістің алтынчы кабинет, анда истіг паза чылыг. Пір күнде пис-алты урок полча. Уроктар изерізі пастагы ха-дылда хызылыг полча.

Пістің класста Богдан паза Аня пар. Олар ачыныстыглар. Дарья хыныг чоохтар чоохтирға хынча. Ол аттарны сіліг хоостапча. Пістің ынаг класс.

Саша ТОПОЕВА

НАНЧЫЛАРЫМ

Пістің класста 14 олган. Прайзыбыс ынаг тудынчабыс. Уроктар соонда кру-жоктарға халчабыс. Оля паза Надя ам газета хоостапчалар. Миниң клазымда маңат хызычаңтар пар. Даша – көгліг паза сіліг хызыча. Катя – хыныг паза ачыг-чарых. Вика – пөзік сынныг паза хатыг хылыхтыг. Аня сіліг састыг, ма-ңат хоостапча. Оля Попова спицаңаң палғапча, ол көк харахтыг. Владик ат-тыг чөрерге хынча. Богдан Топоев фа-милиязыг олган, ам ол Бастаев полча. Хыныг пала.

Кристина ТОПАКОВА

СӨБІРЕМНЕҢЕР

Миниң адым – Вика. Мағаа 10 час. Пістің сөбіреде алты кізі. Ічемнің ады – Руфина. Ол – сіліг паза хыйға кізі. Пабамның ады – Михаил, ол Асхыста тоғынча. Аның садыг туразы пар, ол ит сатча. Миниң туңмачаңтарым пар: Оля паза Лена. Оля 2-чі класста үгрөнче. Лена школаа пу чылда парар. Ибде кі-чиг туңмачаң пар. Мин хынчам сөбіреме.

Вика БОРГОЯКОВА

МИНИҢ КЛАЗЫМ

Миниң клазымда 14 олган. Олганнар прайзы хыныглар. Вика – ачыг-чарых, хыйға хызычаң. Саша – нискечек, физ-культуранаң чахсы айғасча. Аня – ачы-ныстыг паза ічезіне тың төй хызычаң.

Диана – хайхастыг, көгліг, аның сум-казы түбі чох чили пілдірче, пірее наа ниме сығар ла килче. Кристина физ-культура урогында прайзынаң артыг үгрөнче, хайдар-хайдар чүгүрік. Олга прай ниме пілерге харасча, көрбеен не нимезі чоғыл. Састары угаа сіліг. Катянаң хада чоохтассаң, хатхырлача. Паза ікінчі Катязы пар. Владик – чүгү-рікчи оолах, маңат үгрөнче. Богдан Вла-дикнең нанчыласча. Аймир Владикті паза Богданны хоопча.

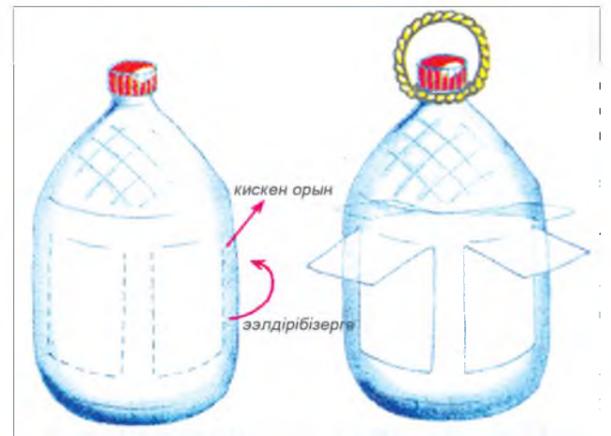
Мин позым от көк өңе хынчам. Пістің көгліг паза хыныг класс.

Дарья ТОПОЕВА

Полызыг

ХУСХАЧАХТАРНЫ АЗЫРАҢАР

Хысхы соохтарда хусхаңаңтарға си-дік. Аннаңар оларны азырирға кирек пол-ча. Аның үчүн мындаг азырал орнын тим-неп салыңар. 5 литр пластик ідізін алып, хыптынаң ізігестер хыплабызыңар, анаң аны пірее ағасха алай балконда хап-тыр салыңар. Күннің сай пірее тамах, ху-зух, чистек тоолады-ңар. Тусталбаан чаг алай тоортхан хайах таа чарир.

Чиит специалист

ТОҒЫЗЫ ӨРІНІС АҒЫЛЧА

Чиит имчи
Есения ТОПОЕВА

Кізі чуртас чолын позы таллапча: кем поларга, хайда чуртирға, тоғынарға... Чахсы, хачан айғасчатхан нимезі көңніне кірче, ағаа өрніс ағылча. Андада тоғыста киректер түзімніг парча, кізінің істенізі пасказына даа туза ағылча. Ұр ниместе мағаа хынчатхан киреенең айғасчатхан чиит специалистнең чоохтазып аларға үлүс түскен. Есения ТОПОЕВА Асхыстағы өөн имнег туразының терапия пөлиинзер ирткен чылда чайғызын тоғынарға килген.

– Есения Сергеевна, позыңардаңар чоохтап пириңер.

– Мин Асхыс аймааның Ис пилтірі аалында төреем. Сигіс класста үгренткенімде, іче-пабам үреен. Мині пабамның хыс туңмазы Людмила Аполлоновна Топоева позыңар алып алған. Ол Асхыс аймааның Калининдегі ортымах школазында математика үгреткізі полча.

11 классты пу школада тоосхам. Профессияны таллирыңар сурыг турыбысханда, Людмила Аполлоновнаң чөптөзіг, имнег киреенер парарға чарадыг алғам. Иди, сыныхтағлар иртіп, Новосибирсктегі имцілер университетдинер үгренерге кіріп алғам. Анда алты чыл үгрентем. Интернатураны көстегліг үгретіңе Томскта ирткем. Андар үгренерге кірчеткенімде, Хакасияның хазых хайраллачаң министровынаң паза Асхыстың өөн имнег туразынаң чөптөзіг иткем. Ам көстегліг үгретің соонаң Асхыста үс чыл тоғынарбын.

– Институтсар үгренерге кірчеткенде, ікінчілестер полған ма?

– Чох, ікінчілебеем. Имці тоғызы уғаа нандырығлыг, аар полчатханынаңар пір дее сағынмаам. Итсе, үгретің тузында сидік пілдіргенөк. «Хайдар килдім? Нога пеер үгренерге кірдім?» тіп сағыстар полған. Амды, тізең, имнег киреенең пасха тоғыста істен полбасып тіп сағынчам.

– Тоғызыңар көңніңерге кірчеткенге төйй?

– Я. Пістің тоғызыбыс аар паза нандырығлыг даа полза, уғаа хыныг. Ідөк чуртағчыларға полысчатханы кізее күс пирче. Мин Асхыстағы имнег туразыңар пылтыр августта тоғынарға килгем, коллектив мині чахсы удурлаан. Медсестраларның көбізі мында илееде чыллар тоғын салған, оларның

пілізі, опыды улуг. Оларзар сурыныснаң айланзаң, полыс пирерге хачан даа тимделер, тоғыс хоостыра тузалыг чөптер пирчелер. Ідөк сурығлар полза, өөн имцінің орынчыларыңар айланчам, олар прай нимені чарыда чоохтап пирчелер. Пір сөснөң чоохтаза, хыриңда нанчылар парын пілчезің, аннаңар тоғынарға ниик. Наа ла тоғынып пастапчатханда, сидік, чочыныстыг пілдірген. Амды көнік парғам.

– Терапия пөлиинде нинче имці тоғынча?

– Пістің мында үс специалист тоғынча: кардиолог, невролог паза терапевт. Мағаа, терапевтке, пу пөликте ортымахти он төрт кізі имнирге килісче.

– Сірерзер өөнінде хайда ағырығларнаң айланчалар?

– Піссер айланчатханнарның көбізі – улуг частығлар. Олар чүрек ағырығлары, хан пөзік көдіріл парчатханы хоостыра удаа айланчалар. Обнінде чөреес ағырығларның улғаадыбысханын имнирге килісче. Кізі хазии пик полары 85 – 95 процентке аннаң позынаң палғалыстыг: хайди ол хазиина хайыг айландыра, орта паза тузында азырар, физкультуранаң айғазар, тузында имнерін ізер, имцілерзер айланар паза оларның чөптерін толдыра.

– Асхыстағы имнег туразыңар, Сірердең пасха, паза чиит специалист килген ме?

– Я, ікөлең килгебіс. Мин паза Чимис Мамышев. Ол Тувадаң килген, хирург полып тоғынча.

– Пүўңг күнде чиит специалисттерге хазнабыс хайдаг полызыг пирче?

– Хакасиязар пастағызын на тоғынарға килген специалисттерге пір миллион салковай паза пір чүс иліг муң полызығлыг ахча пирилче. Ідөк чир участвогы пирилче тіп искем, че мин аны пілерге ам даа чөргелекпін, сағам маң чоғыл. Чуртты арендаа алып чуртапчатханнарға, аның үчүн төлеен ахчаны, компенсация пирип, айландыр пирчелер.

– Ибдегілер тоғызыңарға хайди хайчалар?

– Собіреме сағам аар килісче, мин тоғыста көп тус иртір салчам. Палама, ағаа ам төрт час, тың сағын парчам. Че чағыннарарым имці тоғызы сидік полчатханын пілчелер. Ирім Евгений Сандыков мағаа чахсы полысча.

– Пос туста нименең айғазарға хынчазар?

– Мин волейбол ойнирға уғаа хынчам. Школада үгренткенімде, студент тузында ойначаңмын. Хада тоғынчатханнар піреде Калининдегі ортымах школаның спортзалында, чылызып, волейбол ойнапчалар. Андар пар килерге сағынчам, че сағам андаг оңдай чоғыл.

– Имці тоғызын таллирға сағынчатхан чииттерге хайдаг чөп пирерчксер?

– Чииттерге, имнег вузыңар кірер алнында, чахсы сағынып аларға чөп пирерчкпін. Пістің тоғызыбыс уғаа нандырығлыг, пірее туста аар килісче. Че андаг даа полза, имнег киреенде тоғынарға хыныг, тоғысха табырах тартыл парчазың. Аннаңар имці профессиязын таллап алғаннар тоғыстаң хорыхпазыннар, туртхупин, алныңар хаалазыннар.

Ідөк, ондай парда, мин чачам Людмила Аполлоновнаа улуг алғызым читрерге сағынчам. Ол полбаан полза, пілбинчем, чуртазым хайди салыларчыг.

– Алғыс Сірерге, Есения Сергеевна, чоохтазыг үчүн.

Татьяна КЫШТЫМОВА

Кічіг ааллар

Улуг чоллардаң тастыхти турчатхан Таштып аймаандағы Харой аалда Наа чыл алнында улуг пайрам полды – аалда наа клуб ізиин асты.

Пір чыл мының алнында мында клуб пүдүрии пасталған. Аалның культура кині полчатхан тура, иргілен парып, изелерге чит тее парған полған. Хақан-да пу аалычахта «Таштып» совхозтың 4-чі фермазы орныххан. Че, совхоз чох пол парып, чуртағчылар тоғыс чох халғаннар. Хай піреезі пасха чирзер көс парыбысхан, халғаннары, пос хоныхтарынаң айғазып, чуртап халғаннар. Көні чоохтаза, тастыхти турчатхан аалычах позы алынча чуртасты апарчат-

– Пүўн сірернің аалларыңда улуг пайрам. Пір чыл аразына мындаг иптіг көрімніг клуб пүдүріл парды. Пу уғаа улуг кирек тіп санапчам. Аннаңар сірерге чахылчам: хайраллаңар клубтарыңны. Сірернің аалларыңда таланттыг кізілер илееде. Сағынчам, харойдағылар пістің культура чуртазына турыстыг хозым идерлер.

Ибіг аал чөбі көөлче азахха тур сыхты. Пүўңг пайрам ол киректің көзіди полча.

Аалдағыларзар айланған Василий Иванович Шулбаев:

– Пүўңг пайрам улуг тоғысха тимненіс тиирге чарир, 2017 чылда Ибіг аалда наа Культура туразы пүдүріліп пасталар. Харойда чииттер көп, че тоғыс чоғыл, аннаңар пос киреенең ай-

ХАРОЙДА – НАА КЛУБ

Наа клубты пайрамни азып, хызыл лентаны кисчелер Таштып аймаа пазы Василий ШУЛБАЕВ (оң саринда), Ибігдегі аал чөбінің кнезі Георгий ТОДИНОВ

хан. Наа тынысты Харойға пирген пістің республиканың кічіг паза ыраххы аалларын хайраллап халар паза оларны тилідер көстегліг программа. Ол программаны толдыраға республиканың устаг-пастаандағы полған на министерстваа аалычахтарға полызыг пирері көріл парған. Иди Харойны тилідерге чурт хазна инспекциясы позына алып алған. Иң не пастап аалдағы чоллар тыхталғаннар, орамалар арығалғаннар, сиденнер иптелгеннер. Анаң чонға, чылызып, тынаңаң орынга чапсынғаннар. 2015 чыл тоозылчатханда, клуб пүдүриинде пастағы өзек сабылған. Ол тустаң пеер пір чыл ирт парды. Пүўн аал ортызында наа, силі тура турыбысты, чуртағчыларның көңнін көдіріп. Амды, чылызып алып, аймах-пасха үлүкүннер иртірчөң, книга-журналлар хығырарға алып алчаң чылыг орын пар.

2016 чылның халғанчы күннерінде Харой аалдағы наа клуб пайрамни азылған. Аны чонның холына пирибизерге килгеннер Таштып аймааның пазы Василий Иванович Шулбаев, Ибігдегі аал чөбінің кнезі Георгий Гаврилович Тодинов.

Чон алныңар сыгып, Георгий Гаврилович чоох тутхан:

газарға кирек. Амды хазна андағларға чахсы полызыг пирче. Пос чуртазын постарың чахсыландыраға күстенерге кирексер. Сірернің үчүн піредезі итлес ол тоғысты.

Хызыл лента хыпаллаң соонда, клуб ізиин чонға асхан. Ам даа сырнаң чыстанчатхан көрігчелер пөлиинде пос одырчаң орыннар чох полған. Ибіг аалдаң килген артисттер чонға чахсы концерт көзіт пиргеннер.

Наа клубтың тоғызын апарар Ольга Викторовна Косьюминова. Пу орында ол 10 чыл артинаң істен парир. Клуб устагчызының өрнізі пілдістіг. Иргі, соох турадаң мындаг чарых, чылыг орынзар көзіп алғанда, тоғынарға даа көгліг полар.

Таштып аймаанда пазох пір аалычах таңдағы күнге ізеніс алды. Амгы ниик нимес туста кічіг, ыраххы ааллардағыларға пос күзіне ле ізенерге кирек. Чатчатхан тастың алтынзар суғ ахпинча тіпчелер нооза. Хазна мындаг полызыг пирчеткенде, чахсы.

Харойдағыларға клубты Таштып аймаанда маңнаныстыг тоғын парчатхан «Атлант» ООО пүдир пирген.

Георгий КУНУЧАКОВ

Хазых

ТАШТЫП АЙМААНА – МАММОГРАФ

Таштып аймааның өөн имнег туразына ирткен чылның халғанчызыңар маммограф аппарат пирилген.

Мындаг тоғыс, чуртағчыларға чахсы имнег полызыин пирип, диспансеризацияны чахсыландырап пөгиннең иртірілче. Маммограф полызыинаң ипчелернің имчектерін сыныхтап, рак ағырығларын тузында ілезіне сыгарчалар. Алын-

да Таштып чиріндегі ипчи чон Абазадағы имнег туразыңар хазин сыныхтанарға чөрчөң. 2016 чылда Таштып аймаанда 316 ипчинің хазии сыныхталған, ол санда 67 пациент имці-онкологсар ызылған.

Хакасияда пылтыр 256 ипчинің имчек рак ағырыи ілезіне сыгарылған, аны регионда рак ағырығларынаң ағырчатханнарның 11,6 проценті полча.

Хакасияның хазых хайраллачаң министерствозы

Хакас чириниң саблыг кизилери

Ирткен 2016 чылда хакас чонның саблыг оолгы, ученай паза төреен чирибистиң халычарыдыгылыг чуртазында өткүн араласхан Степан Дмитриевич Майнагашевтиң 130 чазы таныхталган. Тиктең нимес наука тогынчылары аны Николай Фёдорович Катановтың соонда икинчи саблыг ученайга санапчалар. Че аның наукаа хайдаг хозым иткені пүүнги күнге читіре чахсы істезілгелек тиирге чарир.

Чоныбыстың алнын алып, сидік чылларда хайди өткүн хайынғанынаңар, піліске тартылғанынаңар амгы тусха читіре алынча бір ле чыынды чарыхха сыххан. Ол «Степан Дмитриевич Майнагашев» адалча. Аның авторы – тархын наукаларының кандидады Алексей Николаевич Гладышевский. Таныхтирға кирек, пу чыынды үчүн Мойнахтар роды ученайны постарының родының аарластыг членіне алган.

Пу чыынды чарыхха 1999 чылда сыххан. Андада магаа Алексей Николаевичнең, тогазып, чоохтазып аларға киліскен.

...Ол чылынның август айы тоозылчатханда, айас күннер турганнар. Паза ла көрөм, Алексей Николаевич Гладышевский тамкы тартып одырча. 80 часха чагдабысхан даа полза, тамкы матап тартчан. Чалгысханга ирестіг полбас үчүн, таныстарын поэзының хыринзар хыгырып алчаң.

– Анатолий, кил пеер!.. Тамкы тартып аларбыс, – хол саапча магаа.

Улуғ частыг кизи хыгырчатханда, сөзін истерге кирек. Алексей Николаевич, тамкы тартчатхан туста, наа сыххан газета-журналларны көргилрге хынчаң. Амды, тізең, хыринда хайдаг-да чуҕа-чах чыынды сал салтыр. Ол книҕахтаң ырах ниместе аның тайагы көрінче. Азахтаң кинек полып, агаа чаада аралазарға киліспеен. Афбандагы үгретчилер институтының студенттеріне лекциялар хыгырчаң, наука сурыҕларынаң айгасчаң.

– Яков Иванович Сунчугашевти сагыпчам. Мында тоғазарға молчсахабыс. Мына наа чыынды сығарыбыстым. Ол килгелекте, асхлап таа көр көрдөк. Газетада пиреө искиріг пирібізерзің, – хыринда чатчатхан чыындыны пирче.

Сынап таа наа сыххан тогыс полтыр. «Степан Дмитриевич Майнагашев» адалчатхан чыынды тың чапсытхан – пістің чонның саблыг оолгынаңар аймак-паса чоохтар көп истерге киліскен. Піреөзі махтапчатханын, пасхазы көңніне чағын албинчатханын чазырбачаң. Аннаңар іди чапсых пілдірген – ученай Гладышевскийниң пу сурыға көрізі хайдаг ни? Чыындыны, тимнеп, чарыхха сығарарында ол істезіліг тогыс иртірген полар. Тархын сурыҕларына, уламох пістің чонның кибір-чозахтарына, киртінізіне чарыдылган істезіліг статья-материалларын магаа ағыл пирзе, хыныг чоох-чаахнаң иледе саадап парыбсаңмыс.

«Э-эк, пу чыындыны хайди-да холға кирип аларчых... Яков Иванович килзе, аны чөптирге килізер», – сағынып одырчам, книҕаны асхлапчатханда.

Хақан тархын наукаларының докторы, профессор Яков Иванович Сунчугашев көрине түскенде, іки ученай хайди тоғазарын чидікпин сағаам. Алексей Николаевич Яков Ивановичтиң үгретчизи полча. Хакас ученай, чаада аралазып, ибзер айланганда ла, институтсар кірген, тархын-филология факультетінде үгрен сыххан. Аннаңар ол Алек-

ХАТ ПАРҒАН ООХ ХАЛАСТАР ХАЙАХ-МӨӨТ ЧІЛИ ХАЙЫЛҒАН

Одырчалар (сол саринаң) С.Д.МАЙНАГАШЕВ, П.Н.КИЧЕЕВ, И.В.БАРАШКОВ; турчалар пиче-туңма С.М. паза А.М.ПОРЫВАЕВАЛАР

сей Николаевичти тың улуғлачаң. Олар, удур-төдир чахсы пілізіп, ипти-тапти чоохтасчатханнарын нинче дее истерге чарир полган. Холымда тутчатхан наа книҕаны авторға айландырчадып, аны сала ла эленібіспедім тіп, пістің чонның кибірі хоостыра ибірініп пастабыстым.

Сизіктіг кизеө пір сөс тее читкіче, сизігі чохты майыхханча даа сохчат, сизинмес теені орта. Алексей Николаевич, наа тогызын үгретчизіне пирібізіп, мин амох айланарбын тіп, тайағын тайаныбызып, чуртынзар маңзырабысхан. Ол хыйа пастыра халғандох, Яков Иванович үгретчизин махтап сыххан. Пу чыындыны чарыхха сығарарға тимнепчеткенін хакас ученай пілген-искен полтыр. Че минзер ол саңай пасха сурыныснаң айланған – Алексей Николаевич өнетін хыгыртыг хоостыра Хыдат чиринде лекциялар хыгырғаннаңар пиреө улуғ арах материал тимнебіссе, угаа махалыг поларчы. Яков Ивановичтиң үгретчизинің лекцияларын пиріктіріп, Хыдатта 3 томныг чыынды сығарыбыстырлар.

Наа сыххан чыындызын, ағыл киліп, магаа алгас сөстерін, пазып, сыйлады. Аның соонда Степан Дмитриевичтеңер, Мойнахтар родының саблыг оолгынаңар, чоохтаза халғабыс. Магаа, хабарчы кизеө, көп ниме піліп аларға кирек. Аннаңар аймак сурыҕларын тоозылбыныбысханга төй. Оларның пірси ученайны істезіліг тогызы тузында ниме чапсытханнаңар полган. Алексей Николаевичке көп кизінең тоғазарға, чоохтазарға, архивтерде одырарға киліскен нооза.

– Чапсых паза хыныг танылгар орта полғаннар. Оларның пірси – хакас ученай поэзының істезіліг тогыстарын «Иресов» сола атнаң таныхтап турғаны, – үр нимеске сагысха түзібізіп, чоохтанды А.Н.Гладышевский.

– Степан Дмитриевич Иресов аалда төреен, аннаңар поэзына андаҕа сола ат алып алған полар, – чоохха хозылыбысты Яков Иванович.

Наа сыххан чыындының авторы, үгретчизінең чаразып, пазын икібискен. Позы пазох ла тамкы пурлат парча. Чоохтазыг хайди парчатханын сизініп одырзам, профессор Я.И.Сунчугашев пу чыындыдагы хыныг искиріг-материалларнаң чахсы таныс осхас. Алексей Николаевич, үгретчизинің сагыс-көрізін піліп алар үчүн, рукописыти агаа хыгырарға, үндезіг тимнирге пирген полар, неке. Алай ба Яков Иванович алғым көростіг, пай пілістіг ученай, Степан Дмитриевичтиң чуртас чолынаңар, аның наукадагы істезіліг тогыстарынаңар поэзы даа чахсы пілген полар.

– Томсктагы университетсер үгретчизерге кір полбин, икинчи чылында Москвадагы университетсер парыбысханнаңар Степан Дмитриевич поэзының холынаң пас салтыр. Анзын хайди оңарарға? – сурчам автордан.

Алексей Николаевич күлімзіреп салган. Анаң Яков Ивановичсер көрбіскен, пазын икібискен. Пу чит кизеө ах ханың үлгүзі тузындагы университеттердеңер чарыда чоохтап пир теені полбас па. Тархын наукаларының докторының сөстерінең, ол чылларда Том туразындагы университетте сыныхтағлар тударға киректелген. Олох туста Москвадагы А.А.Шанявскийниң адынаң чон университетдинзер кіріп алар үчүн, сыныхтағлар тударға кирек чох полган. Аннаңар Мойнахтар родының хыйга оолгы андагы академической факультеттиң общественно-юридической пөлиинзер үгретчизерге кіріп алган. Чир-суҕчыбыс пастагы чылдадох істезіліг тогысха тартылчатханын көзіткен, саблыг ученай-востоковедтерниң холында хынып үгреткен. Соонаң оларның пірси аның наукадагы істезіліг тогыстарының устаҕчызы польбысхан. Иди А.Н.Самойловичтиң пользыинаң Степан Дмитриевич Сибирьде істезіліг тогыстар апарчатхан улуғ ученайлар Г.Н.Потаниннең, И.М.Ядринцевнең, А.В.Андрияновнаң, Н.Н.Козьминнең паза даа пасхазынаң чағын танысхлап алған, хада тоғынған.

– Москвазар килгенде, ічезі чолға тимнеп пирген оох халастарны тайнап ала, городнаң танысханын сагысха кир турған Степан Дмитриевич, – архивтерде тоғасхан пічктернең хайди тоғынарға киліскенін сагысха кирче Алексей Николаевич.

– Степан Дмитриевичке оох халастар чолға тимнеен ічезі Варвара Александровна Кызласовтар хызы полтыр, – чоохха хозылча Яков Иванович.

Пу іки ученай Мойнахтар родының оолгынаңар іди хыныг чоохтапчатхан туста, Степан Дмитриевич Москва орамаларына маңзырабин пастырчадып, ирҕи тураларны көргөпчеткен туста, ічезі чолға тимнеен оох халастарны тайнап парчатханы чапсых таа пілдірген. Сах андох пістің чонның алыптыг ныхахтарындагы мындаҕ орын сагысха кирче, хақан чир-суун азымахчылардаң арачылырға парыбысхан алып-күлүк ибзер айлан килгенде, чурты ээн-хоол халтыр, ічезі тимнеен татхынның чичең нимелер прай хат партыр. Че аның ахсында олар хайах-мөөт чили хайылчалар, алып-күлүкке наа күс хосчалар.

Ол сагыснаң улуғ частыг кизілернең үлөсчөм, алыптыг ныхахтагы салым-

ныг-махалыг кизекти пу чыындыда тузаланған полза, хайди хоости ойнабызарчыг тіпчөм. Ученайлар күлімзірес салғаннар. Анаң Яков Иванович, тыстан полбин, чит кизінің азахтары алтынаң чалынның от көй турғанын хоза хоостабысса, уламох көріндіре поларчыг, чир-суҕчыбыстың өткүн хылиин прай саринаң чахсы чарыдарчыг теен. Степан Дмитриевичке, ол Москвада үгретчизерденде, 28 час полғаны таныхталча.

– Анатолий, син писатель кизи, сынап таа Степан Дмитриевичтеңер хоости пазыбызарчыгхысың. Мин кирек материалларнаң полыс пирерчкпін. Аймах архивтердең чыылган, че пу книгаа кірбин халған хыныг танылгар пар. Хоос книгаа килістіре поларчыг, – сах андох чөптөп сыхты пістің чонның саблыг оолгынаңар чыынды сығарыбысхан ученай.

– Алексей Николаевичтиң кандидата диссертациязы хамнардаңар. Степан Дмитриевич поэзының істезіліг тогыстарында ол сурыға ідөк улуғ хайыг айландырған. Аннаңар іди чөптөп сыхты полар. Пістің ученайлардаңар, уламох хан тузындагылардаңар, пір дее хоости пазылған хыныг книгаа чоғыл. Хыгырарға чапсых поларчыг, – үгретчизіне польсыча Яков Иванович.

Аны истіп, пу сурыг пөгіл парған чили, Мойнахтар родының саблыг оолгы хайдаг саблыг кизілернең таныс полғаннаңар, кемнернең хада тоғынғаннаңар оңыг ла хыныг чоохтап сыхпаан. Мында Эпселей Барашков таа, абыс паза писатель Иван Штыгашев тее, ученай Катановтың харындазы абыс Николай Катанов таа паза пасха даа көп саблыг кизілерниң аттары адалған. Олох арада Алексей Николаевич орындагы писательлер пирігізінде пиреө істезіліг табылып, Степан Дмитриевичтиң «Абаа аңнааны» ойынға, «Той» либреттоға турьыстыг паалаг пирчең полза, чарирчыг теен. Ученайның сөстерінең, «Той» либретто 1915 чылда Минсуғдагы драма театрында орыс тілінең турғызылтыр. Ол іки пөліктіг, төрт чардыхтыг полтыр, Минсуғдагы В.В.Фёдоровтың типографиясында сығарылтыр. Чир-суҕчыбыс аны, күлкістіг чайаачы тогыс чили тимнеп, «Инородецтерниң иирлері» хоза адаптыр.

– Бурят Богдановнаң хада чир сурыҕлары хоостыра матап таа тартысчаң ползалар, хамнардаңар істезіліг тогыстарында күстерін пиріктірчең осхастар, я? – айланча Яков Иванович үгретчизинзер.

– Богдановтың тимненізі-үгретчизі хай-хай артыг полчатпас па. Ол Петербурттагы, Берлиндегі, Цюрихтегі университеттерде лекцияларға пос көңнінең чөр турған. Агаа көйгөп, Степан Дмитриевич Москвазар парарға чарадыбысхан, – чағын нанчыларынаңар чили сала даа икінчилес чох чоллап парып одырча чир-суҕчыбыстаңар чыынды сығарыбысхан ученай.

– Пістің чонның пастагы съездерін тимнеп, хайдаг хазыр талазыҕларда иртір турғаны алынча хайыг кирексіпче нимес пе? Мына хайди чуртас ағыны хазыр суғ чили хайнаан, – чоохха хозыларға чарадыбыстым.

Паза ла сизинзем, күн ортызындагы тынаг тузым хақанох тоозыл партыр. Аннаңар Алексей Николаевич Гладышевскийни пістің чонның саблыг оолгынаңар пазылған чыындыны сыйлаан үчүн чылыг алгыстап, іки ученайнаң анымчохтазып, редакциязар маңзыраам. Минің харахтарым алнында, тізең, Степан Дмитриевич хайди Москваның ол орамаларына көлчө пастырчатханы, хат парған оох халастар хайах-мөөт чили хайылчатханы көрінчеткенге төй. Хайдаг даа полза, оолгын узах чолға паарсах ічезі үдөскен, неке. Оох халастарны, унны сүтнең чуурап, хайди татхынның пызыр пирерге харасты ни.

Анатолий СУЛТРЕКОВ

Спорт

ААЛЧЫЛАР МАТАП УДУРЛАСХАННАР

Ойынның сидік тузы

Меспектіг хоккейче Россия чемпионатының пөзік лигазында ойнапчатхан командалар аразындагы тоғазыглар хазырдаң хазыр ла иртіп одырча. Піреезі сыйыхтыг орынға сыгып аларға пөгін тутчатса, пасхазы, ідөк тее соондагылар санындабыс, амды кўстіг командаларның тимненістерін сыныхтап көрирбіс тіп, чиңіс тударға харасча, сала даа төдір пазынминча.

Андагох оңдайнаң иртенкөн тиирге чарир «Саяны» паза «Сибсельмаш-2» командалар аразындагы ойынар 13

паза 14 январьда. Пістіңнер, айғы ээлері полып, Новосибирсктең килген хоккеистернең тоғасханнар. Амғы туста Ағбандагы «Саяны» поэзының подгруппазында пастағы орында парчатса, аалчылар соондагы командалар аразында пик орныхча тиирге чарир. Аннаңар оларға төдір пазынчаң оңдай чох полған, ідөк тее халғанчылар санындалар.

Ол даа сылтағнаң айғы ээлеріне хатыг чуххан тіп санапчалар көрігчїлер. Анзын 13 январьда иртенкөн тоғазының пастағы чардығы хайди тоозылғаны чохсы киреңілепчеткен: 2:1 саннаң аалчылар алнында полғаннар. Пірдең, «Саяны» команданың хоккеистері алнынзар хайди даа матап кўстензелер, гол кирип аларға харассалар, «Сибсельмаш-2» команда піліп арачылан турған. Ағаа хоза, аалчылар команданың хаалха хадагчызы уғаа ізестіг ойнаан. Иди ол поэзының хаал-

хазынзар ікі хати сабылған пенальти тузында хызыл-кўрең оңніг меспекті тудып алған. Пу көзїдїм аның пөзік узын чохсы киреңілепче, арғыстарын уламох чохсы ойнирға көөктїрче.

Аннаңар даа, неке, аалчылар тоғазының ікїнчї дее чардығында матап удурласханнар, піліп арачылан турғаннар. Арығли полбаста, айғы ээлерін, постарының хаалхазынзар чағын поэзтпін, ойын ондайын сайбап, аңдарыбыс турчатханнар. Аның үчүн марыг чаргычызы, сала даа ікїнчїлебин, пенальти сапчаң орынзар холын улапча. Че «Сибсельмаш-2» команданың хаалха хадагчызы пазох пөзік узын көзїтче, Максим Василенко тыда сапхан меспекті тудып алча. Хайдаң андағ чапчаң оолны таап алған полчаңнар.

Иди хазыр оңдайда иртенкөн ойын 13 январьда 6:4 саннаң тоозылған, айғы ээлері сидік чиңіс тутханнар. «Саяны» команданың капитаны Евгений Ткачук пазын на чайхачатхан. Олох арада теестегї тоғазыда сала өткїн арах хайынарға көөктїрген. Утса ла, ізестіг чиңіс тут турарға чөптеең. Команда капитанының сөстері чир-суғчыларыбыстың чўректерін тибїреткен осхас. Аннаңар 14 январьдагы ойын сала пасха оңдайда иртенкөн.

Сағынчазың, амох пістіңнер гол кирибізерге киректер. Көріңер, хайди тудыг чох алнынзар кўстензелер, удур-төдір маңат пілізіп ойнапчалар. Хызыл-кўрең оңніг меспек айғы ээлерінің холында сала даа ұр тудылбинча. Мына Максим Василенко поэзының хыринда аалчыларның хоккеистерін чыып алды, матап алаахтыр чөрче. Аняң меспекті табырах ла Александр Захваткинге пірїбіскен. «Сибсельмаш-2» команданың спортсменнері анзына тимде полбиндырлар. Аннаңар Александрны тохтатчаң, ағаа харыг полчаң кїзі табылбин парған. Ол гол кирибіскен.

Иди 14 январьда айғы ээлері 7:3 саннаң чиңіс тутханнар. Ағбандагы «Саяны» команда поэзының подгруппазында пастағы орында парча. Ол пу тусха читїре пірдеезіне утырғалах, аның 48 сан 16 ойын соонда. Чиңіс үчүн командаа 3 сан пірїлче.

Анатолий СУЛТРЕКОВ

ХАЙДАҒ КҮН ПОЛАР

Сом Максим АХПАШЕВТИ

АҒБАН

Погода в Хакасии – rp5.ru

Среда – 18 январь	Четверг – 19 январь	Пятница – 20 январь	Суббота – 21 январь
ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -25°...-25° -20°...-22° Пулуттыг	ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -23°...-20° -13°...-17° Пулуттыг, иирзер хар	ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -20°...-20° -17°...-21° Пулуттыг	ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -19°...-20° -16°...-18° Пулуттыг

АСХЫС

Среда – 18 январь	Четверг – 19 январь	Пятница – 20 январь	Суббота – 21 январь
ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -27°...-28° -20°...-23° Арали пулуттыг	ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -21°...-19° -12°...-14° Пулуттыг, чил	ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -15°...-23° -17°...-22° Айас, иртен арали пулуттыг	ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -19°...-25° -16°...-20° Пулуттыг

ТАШТЫП

Среда – 18 январь	Четверг – 19 январь	Пятница – 20 январь	Суббота – 21 январь
ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -25°...-27° -19°...-20° Айас, иртен пулуттыг	ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -20°...-20° -12°...-13° Пулуттыг, чил	ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -20°...-24° -18°...-19° Айас	ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -18°...-24° -15°...-15° Пулуттыг, иирзер көмес хар

ШИРА

Среда – 18 январь	Четверг – 19 январь	Пятница – 20 январь	Суббота – 21 январь
ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -30°...-31° -22°...-25° Пулуттыг	ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -24°...-28° -18°...-24° Пулуттыг	ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -27°...-30° -21°...-23° Айас, иртен тубан	ХАРААЗЫН КҮНӨРТЕ -23°...-25° -19°...-21° Пулуттыг

ХАБАР

Известия

Төстөгчїлер:
Хакас Республика
Правительствозы,
Өбркї Чөбї
Сыгарыгчы:
ХР АУ «Хабар» газетаның
редакциязы»

Өбн редактор
Радиоң Дмитрийевич
СУНЧУГАШЕВ

Телефоншар:

Прїемнай 22-22-97
Өбн редактор
орынчызы 22-21-47
Секретариат 22-63-69
Бухгалтерия 22-27-49
Үгредіг паза 22-85-67
наука 34-72-04
Соц. полїтика 22-85-66
22-62-87

Право
хайраллїры 22-23-98

Культура
паза спорт 22-85-68
22-61-16

Хабарлар 34-72-07

Экономика 22-85-64

Редакцияның, сыгарыгчының
адресі:
655017, Ағбан г.,
Щетинкин орамазы, 34,
www.khakaschiry.ru
e-mail: stranahabar@mail.ru

Газета педеляда үс хати
сыхча: вторникте, средада,
пятницада

Газетаны Хакас Республи-
кадагы Россвязьохранкульту-
раның управлениезі пічїкке 13
августта 2008 чылда кирген.
Пічїкке кирген номері ПИ
№ТУ 19 - 00005

График хоостыра номер
тимге сыгарға кирек 18.00
часта

Номер тимге сыххап 17
январьда 17.30 часта

Номер редакторы
Илья Топоев

Газета «Типография
«Хакасия» ОАО-да
сыгарылған.
655017, Ағбан г.,
Щетинкин орамазы, 32
Индекс 52261
Заказ
Тираж 1900
Садылчатхан паазы пос

Газета 1927 чылда 1 июньда
төстелген.
1927-1959 чылларда «Хызыл аал»
адалған.
1959-1991 чылларда «Ленин
чолы» адалған.
1977 чылда «Знак Почета»
орденнең сыйыхтатхан.
1991-2008 чылларда «Хакас
чирі» адалған.

Имнег кире

Тогазыг

ВИКТОР ЗИМИН: «АМДЫ ПІС СИДІК ТЕЕ ОПЕРАЦИЯЛАРНЫ ИТ ТУРАРБЫС»

1 стр. →

Сынап таа, наа хирургия корпусу имнег учреждениезине бир дее төбй нимес. Совет тузында пүдирілген учреждениелер удур-төдир төбйлер: ниске коридорлар, кичиг палаталар паза даа пасказы. Наа корпуссар кирзеңок, аймак өзімнер паза хакас орнаменттерінең чазалган хоостар харахха тасталча. Учреждениенің пастагы хадылында урология пөлии орныхча. Процедура-лар иртірчең кабинеттерде өнетін столлар, раковиналар тургызылы, хайзылары имчее тогынарға ник оңдай пирче. Пөліктің ортызында имненчөткен кизилерге тынанчаң, чоох алысчаң орын көрл парған. Анда телевизор даа көрл аларға чарир полар. Таныхтирға кирек,

наа корпуссар көзіп пастир. Иң пастап реанимация көзірлер.

– Пүөл федеральной бюджеттең хирургия корпусуна 200 миллион салковой пирлер. Ол ахчаа 2 операционнай блокка оборудование алылар. Аның соонаң наа корпуссар травматология-ортопедия паза нейрохирургия пөліктері көзерлер. 2016 чылда алылган имнег оборудованиезінең пасха, ідөк иргі корпустагы оборудование кирлер. Олар ідөк прайзы чаксы тогыналар, – чоохтапча Хакасияның хазых хайраллачаң министрі Наталья Коган.

Нейрохирург Евгений Ким Хакасия-зар ирткен чылда тогынарға килген. Ол ідөк наа корпуста тогынарын чидікпин сахтапча паза наа оборудованиее өрінче.

Хирургия корпусуның реанимация пөлиине наа органнар алылган

мындаг орыннар корпустың полган на хадылында пар.

Имнег учреждениезінің өөн имчизи Владимир Семёнов Хакасия пазы Виктор Зиминни, Хакасияның хазых хайраллачаң министрі Наталья Коган-ны паза даа пасказын имнег учреждениезінең иртірче. Реанимация пөлии 2-чи хадылында орныхча. Пир блокка 6-7 орган көрл парған, полган на блок-та алынча пост. Органнар прайзы наа паза амгы чуртасха килістіре. Полган на орган хыринда медсестраны хыгыртчаң кнопка пар.

3-чи хадылында травматология паза ортопедия пөлии орныхча, 7-чизинде операционнай блок паза халганчызында – административнай блок паза семинарлар иртірчең 200 орынга конференц-зал. Полган на хадыл чарых, сіліг паза истіг. Г.Я.Ремиевскаяның адынаң республиканың имнег туразының хирургия пөлиинің улуг медсестразы Марина Демьянова наа корпусха өрінче.

– Хирургия пөлиинің иргі корпусында имчилерге дее, имненерге килген чонга даа таргынчаң полчаң. Имнег учреждениезінің тогынчыларына кизилерни операция апарарға паза операциядаң ағыларға удаа килісче, коридорлар паза палаталар кичиг полганнаңар, тогыс аар парчаң, аннаңар имнег учреждениезінің тогынчылары наа корпус азыларын чидікпин сахтааннар. Піс, улуг городтагы имчилер чили, ідөк сіліг, чарых паза наа оборудованиеліг имнег учреждениезінең тогынарға хынгабыс. Амды ол пістің пар, – көңнінең үлесче Марина Дмитриевна.

2016 чыл тоозылчатханда, корпус-сар администрация пөлии көскен. Олар корпустың 8-чи хадылында. Амды корпуста операционнай блоктарда вентиляциялар тартар тогыс тоозыл-ча. Анан хирургия корпусу көблче

– Наа корпуста имчилерге имнирге, чонга, тізең, имненерге прай оңдайлар пар. Улам операция итчең блоктар өріндірче. Имнег учреждениезінең опера-ция иртірчең пөлік иң чаксы поларға кирек, аннаң операция хайди иртері палгалыстыг нооза. Наа, амгы тусха килістіре оборудование парда, кизинің чуртазын хайраллап халар оңдай өс парча. Мының алнында кирек оборудо-вание чохтаңар, хай пирее операция-ны идерге оңдай чох полчаң, кизилерни Хызылчарзар алай Новосибирсксер ысчаңмыс, амды, тізең, пістің позыбыс-тың оборудованиебіс парда, сидік тее операцияларны мында ит турарбыс. Операциялар иртірчең специалисттер чидісче. Амды Г.Я.Ремиевскаяның адынаң республиканың имнег туразында 4 нейрохирург тогынча паза город-тагы имнег туразында нейрохирургтар пар. 2018 чылда хоза бир специалист сахтапчаксы. Амды ол ординатурада үгрече, – чоохтапча Евгений Валерьевич.

Евгений Ким ирткен чылда сөбірези-нең хада Тувадаң Хакасиязар тогынар-ға паза чуртирға көс килген. Республика агаа чурт пирген.

Таныхтирға кирек, наа корпусты Ха-касияның правительствозы 2011 чылда чир тітіреен соонаң пүдирерге чарадыг алган. Республикаа федеральной кін чаксы хакас пирген.

– Сынап таа, пүдиріг тогызы пастал-ганда, ол мындаг сіліг паза амгы тусха килістіре поларынаңар сагырмаабыс таа. Че, хайди піс көрчөбіс, тогыс идл парған, наа корпус түрчедөң кизилерни имнеп пастир. Мындаг имнег учрежде-ниеңин Хакасияның чуртагычылары үр сахтааннар. Амды піс сидік тее опера-цияларны ит поларбыс, – таныхтаан Виктор Зимин.

Оксана СУНЧУГАШЕВА
Сом Максим АХПАШЕВИ

Хакасияның пазы Виктор Зимин Аршаннардагы разрезтің толдырыг директоры Евгений Юриннең тоғасхан.

Предприятие устагычызының чоо-гынаң, пылтыр разрезте хара тас 24 миллион тонна анылган. Олох туста предприятиеде экология хоргыс чох полар үчүн хай пирее мероприятиелер иртірлген. Көзидімге, кичиги теестегі ары-лачаң пүдиріглер тимге сыгарылганнар, амды оларның тогызын сынапчалар. Хакасия пазының чахиин толдырып, ағызылчатхан сулгарны хоза арыгла-

сурылгарның пірси поларға кирек.

– Промышленностьтың тилізі эко-логия хоргыс чох полар сурыгнаң пик палгалысча. Сірер 2016 чылда экология чардыгында улуг тогыс ит салгазар. Анзы угаа кирек ниме, че пу ла чидіглер-де тохтирға чарабас. Улам на орындагы чуртагычыларға чаксы хайыг салыларға кирек. Разрезтің тогызы орындагы чонга чаксы ла саринаң тееблнче, аннаңар предприятие социальной сурылгарны пөгерінде хабазарға кирек, – тее Вик-тор Зимин.

Ідөк тогазыгда Виктор Зимин паза Евгений Юрин чол-транспорт тилізин

ЭКОЛОГИЯ СУРИНА ХАЙЫГ САЛЫЛАРГА КИРЕК

чаң модуль пүдирілген. Ирткен чылда предприятиеде бир дее саай полбаан.

Пүөл өөн хайыг экология сурина паза чол тилізіне салылар.

Хайди таныхтаан Хакасия пазы Виктор Зимин, промышленностьтың тилізинде экологияны арачылыры өөн

үзүргеннер. Хайди таныхтаан регион пазы, разрезте тогынарға тузаланчаң чоллар тилізінің алгым планы киректел-че, анан аны хоостыра хазна хабазиин аларға айланар оңдай полар.

Хакасия пазының администрациясы

Үлгүде

НАА ОБЪЕКТТЕРНИ ТУЗАЛАНЫСХА КИРЕРГЕ, НАА ПРОЕКТТЕРНИ АРАЧЫЛИРГА

Кичее Хакасияның пазы Виктор Зимин правительствоның пу чылдагы пастагы чыылиин иртірген. Регион устагычызы министрлерге ирткен чылда түзімніг тогыныбысханнары үчүн алгызын читірген паза пасталыбысхан чылга наа пөгіннерні тургысхан.

Чыылыг алгыстастарнаң пасталган. Хакасияның пазы Виктор Зимин ікі чит ученайга ахчалыг сыйыхтар читірген. Наукадагы чидіглері үчүн, правительст-воның «Чит истезігчи» ахчалыг сыйиинна ХГУ-ның доценті, философия наукалар-ының кандидады Юрий Аксютин (150 муң салковой) паза ХГУ-ның аспиранты Алексей Евдокимов (50 муң салковой) турыхсаннар.

Виктор Зимин чииттерге хаба-зарынча республикада улуг тогыс идлчөткенін таныхтаан. Чоох өөнінде чир участогын тикке пирчөткен про-граммадаңар парған. Чиит сөбірелер паза специалисттер ол программаа кирчелерөк нооза. Регион устагычызы, 2017 чыл Хакасияда чииттерге чары-дылчатханын таныхтап, министрлер кабинетіне февраль пасталарына пу көстөгче пирге тогыс апарчаң планы тимнеп саларға чакып салган.

Хакасияның пазы прай министрлер-ге ирткен чылда түзімніг тогыныбысхан-нары үчүн алгызын читірген. 2016 чыл республикаа улуг объекттернің пүдирии тоозылганынаң таныгылыг полган. Ол музей-культура кині, республиканың имнег туразының наа корпусу паза пе-ринатальной кин. Пу чылда, тізең, ол наа

объекттерні тузаланысха кирбізерге кирек тіп таныхтаан Виктор Зимин.

Ідөк ирткен чылда наа школалар пүдирілген паза көп школаларда тыхтаг тогыстары толдырылган.

– Санапчам, турыстыг тогыныбыс-хабыс. Көбізі объекттерде позым пол килгем – ол Катановтагы паза Ис пилті-риндегі наа школалар, ідөк Гайдаровск-тагы наачылалган школа. Чагынгы туста Хызыл хара суғдагы школазар пар кил-лерге пөгінчөм, анда тыхтаг тогыстары тоозыл парған, – тее Виктор Зимин.

Пасталыбысхан чылга наа көстө-лер тургызылганох. Оларның пірси – Ағ-банда бир муң орынның наа школа пүди-рері. Хакасияның пазы, федеральной программада аралазып, аның пүдирине ахча табарға пөгін тургысхан.

Ідөк регион устагычызы республика тилізінең палгалыстыг проекттерні фе-деральной синде арачылирға киректел-чөткенін таныхтаан. Оларның аразында иң улуг проект транспорт логистика-зынаң палгалыстыг. Аны хоостыра республиканың улуг промышленность предприятиеелерін, ол санда хара тас аныпчатхан разрезтерні, тимир чолнаң палгалыстыр салары көрлчө.

– Чоох парча онарлап миллиард салковайдаңар, – искірген Виктор Зимин.

Пу сурыгча Хакасияның пазы Мо-сквада федеральной министрлернең нинче-де тогазыг иртіртір. Пілісиз пар, че ол сурыгча ам даа тогынарға, проектті арачылирға кирек тіп таныхтаан ол.

Ідөк Виктор Зимин федеральной синде республикаа 800 миллион сал-ковайга ахчалыг пользыг пирердеңер азынада чөптөзиг идлгенинеңер искірген. Ол ахча наа имнег корпусуна кирек оборудование аларына парар.

Альберт ТОЛМАШОВ